

13.

FÜGGÉSBEN KELETKEZÉS

A függésben keletkezés tizenkét-tagú láncolata

3. Következő nagyobb témakörünk A MEDITÁCIÓ A FÜGGÉSBEN KELETKEZÉS TIZENKÉT-TAGÚ LÁNCOLATÁN.

A tizenkét láncszem a következő: tudatlanság, összekötő karma, tudatos-ság, név és forma, az érzékelés forrásai, érintkezés, érzés, heves vágyakozás, megragadás, újralétesülés, születés, öregedés és halál. SÁKJAMUNI BUDDHA A FÜGGÉSBEN KELETKEZÉS TIZENKÉT-TAGÚ LÁNCOLATÁT A SZAMSZÁRA VÁGYVILÁGÁBAN TOJÁSBÓL, ANYAMÉHBŐL, VALAMINT MELEGBŐL ÉS NEDVEKBŐL SZÜLETŐ ÉRZŐ LÉNYEK ÚJRALÉTESÜLÉSÉNEK TELJES CIKLUSAKÉNT MAGYARÁZTA. Fontos megjegyezni, hogy itt a teljes ciklusról lesz szó, mivel például a forma nélküli világ istenlényeinek újralétesüléséhez nincs szükség tizenkét összetevőre.

A tojásból illetve az anyaméhből születés alatt tudjuk, mit kell értenünk. Magyarázatra talán a melegből és nedvességből születés szorulhat. A buddhista szemlélet a könnyen felismerhető, azaz a látható életkezdeményt megkülönbözteti a kevésbé érzékelhetőtől, ezért a tojást – például egy tyúktojást – más kategóriába sorolja, mint az apró petét. Utóbbira használja a melegből vagy nedvességből születés fogalmát. Szerintem nincs ellentmondás a tudományos és a buddhista megközelítés között, mivel a buddhizmus csupán nagyságrendi megkülönböztetést tesz.

a. A tizenkét láncszem közül az első a tudatlanság. A TUDATLANSÁG AZ OKSÁGI TÖRVÉNY ÉS A JELENSÉGEK VALÓDI TERMÉSZETE ISMERETÉNEK HIÁNYÁBÓL, VALAMINT AZ EZEKRŐL ALKOTOTT ZAVAROS NÉZETBŐL FAKADÓ MEGTÉVESZTETT ÁLLAPOT. ÁLTALÁNOS ÉRTELEMBEN KÉTFÉLE TUDATLANSÁGRÓL BESZÉLÜNK: AZ OKSÁGI TÖRVÉNYRE VONATKOZÓ TUDATLANSÁGRÓL ÉS A VÉGSŐ TERMÉSZETRE VONATKOZÓ TUDATLANSÁGRÓL. Az oksági törvény alatt itt a karma törvényt értjük.

Aki nem fogadja el a karma törvényt, az úgy érezheti, hogy cselekedetei következmény nélküliek, ezért szinte bármit megtehet. Büntetlenül ölhet állatokat, megkárosíthat, becsaphat, rágalmazhat másokat, a kedve szerint durva szavakat használhat, és így tovább. Hogy ezeket mégsem követi el állandóan, az pusztán amiatt van, mert némely esetben beleütközne az

országában érvényes előírásokba, és tart a büntetőjogi következményektől. De csak ettől fél, valójában nem érzi helytelennek az ilyen cselekedeteket. Márpedig, ha elköveti ezeket, erénytelen karmát halmoz fel, még akkor is, ha jogi következményekkel nem kell számolnia. Erénytelen karmájának kényszerítő ereje által pedig rossz újralétesülésben lesz része. Ellenkező esetben, ha figyelembe veszi a karma törvényt, belső visszatartó ereje megóvja a helytelen cselekedetek elkövetésétől.

Ami a tudatlanság másik típusát illeti, még ha a karma törvényt el is fogadjátok, de az ürességet, mint végső természetet nem értitek, tudatlanságotok szennyezett erényes karma felhalmozását eredményezi. A karma törvény követése ugyan visszatart az erénytelen cselekedetek elkövetésétől, ám így az erényes cselekedeteitek szennyezettek lesznek. Ez utóbbi cselekedetek pedig nem a nirvána felé, azaz nem a szamszárán túlra vezetnek, következményük, az újralétesülés is ezért csak a szamszárán belül valósulhat meg, még ha az erények miatt talán a magasabb létbirodalmak valamelyikében. Az üresség ismerete nélkül tehát nem számít, hogy milyen meditációkat vagy milyen bonyolult tantrikus gyakorlatokat végeztek, még ha sikerrel meg is fékezitek erénytelen cselekedeteiteket, törekvésetek kizárólag a szamszárán belüli következményekre vezethet. Mindebből érthetővé válik, hogy az ürességre, vagy másképpen mondva a jelenségek végső természetére vonatkozó tudatlanság a szamszára gyökérok. Amíg ez a gyökérok jelen van, nincs esély a szamszára meghaladására. A végső természetet fel nem ismerő tudatlanság velejárója ugyanis a szennyezett erényes cselekedetek elkövetésére ösztönző, az „én” valódi természetével ellentétes egoizmus. Bár mindebből az is következik, hogy az egoizmus csak akkor válik erénytelen karma felhalmozójává, ha együtt jár a karma törvény elutasításával, a megszabaduláshoz kizárólag az ürességet megértő bölcsesség ösvénye vezet. Ahogyan Árjadéva mondja: „Nincs másik kapu a nirvánához”.

Vizsgáljuk meg az elmondottakat témakörünk, a függésben keletkezés összefüggésében. A buddhista filozófia álláspontját megismerve azt már tudjátok, hogy szamszárikus életeinknek nincs kezdete. A kérdés most az, hogy e végeláthatatlan folyamaton belül miként kezdődik egy éppen aktuális élet? A rövid válasz erre: a korábban felhalmozott szennyezett karma előrevetítéseként jön létre. A szennyezett karmát a tudatlanság okozza, azaz a tudatlanság miatt előrevetítő, úgynevezett összekötő karmát halmozunk fel. Ha ez a karma erényes, akkor emberként vagy istenlényként a magasabb létbirodalmak valamelyikébe létesülünk újra, ha a tudatlanság miatt a karma erénytelen, akkor állatként, éhező szellemként vagy pokollakóként valamelyik alsóbb létbirodalomba születünk. Jelen életünk létrejöttét illetően a döntő

mozzanat tehát a tudatlanságunk. Ezért a függésben keletkezés legelső láncszeme a tudatlanság, a második pedig az összekötő karma.

b. AZ ÖSSZEKÖTŐ KARMA A TEST, A BESZÉD ÉS A TUDAT CSELEKEDETE, AMELY ELŐREVETÍTI A JÖVŐBENI ÚJRALÉTESÜLÉST.* HÁROMFÉLE ÖSSZEKÖTŐ KARMÁT KÜLÖNBÖZTETÜNK MEG: ÉRDEM TELI, ÉRDEMTelenT ÉS MEGINGATHATATLANT.

Mivel minden cselekedetünk karma, nem akadályozhatjuk meg a karma felhalmozását. E szünet nélküli folyamat során az erényes cselekedetekből érdem teli, az erénytelenekből érdemtelen és az olyan semleges cselekedetekből, mint az írás, sétálás, étkezés, stb. semleges karma gyűlik össze. **AZ ÉRDEM TELI KARMA ELŐREVETÍTI AZ ÚJRALÉTESÜLÉST EMBERKÉNT VAGY VÁGYVILÁGI ISTENLÉNYKÉNT. AZ ÉRDEMTelen KARMA ELŐREVETÍTI AZ ÚJRALÉTESÜLÉST POKOLLAKÓKÉNT, ÉHEZŐ SZELLEMKÉNT VAGY ÁLLATKÉNT.** Azaz, a testtel, a beszéddel vagy a tudattal elkövetett – és felhalmozott – súlyos erényes karma következménye a magasabb létbirodalmak valamelyikében érik be; egy ember megölésének testi cselekedete, mások félrevezetésének súlyosan negatív beszéd általi cselekedete, vagy a tudatban ébredő erős gyűlölet, illetve harag erénytelen felhalmozott karmája pedig az alsóbb létbirodalmak valamelyikében érik be.

A MEGINGATHATATLAN KARMA ELŐREVETÍTI AZ ÚJRALÉTESÜLÉST A FORMA, ILLETVE A FORMA NÉLKÜLI VILÁGOKBA. Miért nevezzük megingathatatlannak az ilyen karmát? Korábban említettem, hogy a *bar-doban* az emberként történő újralétesülés köztes léte vágyvilági istenlény újralétesülésének köztes létévé változhat, és fordítva. A forma- illetve a forma nélküli világokba születés következmény-beérése nem változik. Ha valakinek mondjuk a formavilág istenlényeinek első szintjére kell megszületnie, akkor a *bar-do* állapotában ez nem változhat át például a második szintre születésre. Hasonlóképpen, a formavilágba születésből nem válhat forma nélküli világba születés, és fordítva. Ezért mondjuk, hogy az ilyen erényes karma megingathatatlan.

c. Fontos kérdés, hogy a sok ezer vagy akár sok millió évvel ezelőtt felhalmozott karmáink következményének megtapasztalására hogyan kerülhet sor az elkövetést követő hosszú idő eltelte után. Más szavakkal: mi a kapcsolat egy réges-rég elkövetett cselekedet és a későbbi újralétesülés között? A kapcsolatot a függésben keletkezés harmadik eleme, a tudatosság hozza létre. Karmikus tetteink kényszerítő ereje a tudat folyamatosságában őrződik. A tudatfolyamat – mint hordozó – olyannyira tartós és kikezdetlen, hogy karmáinkat akármikor halmoztuk fel, azok nem semmisülhetnek meg, következményeiket előbb vagy utóbb, de mindenképp tapasztalnunk kell.

* Az „összekötő karma” (*du byed kyi las*) valójában az „előrevetítő karma” (*phen byed kyi las*) egy másik elnevezése.

A TUDATOSSÁG tehát AZ ALAP, AHOL A KARMIKUS LENYOMATOK FOLYAMATOSAN MEGŐRZŐDNEK. Még ha a test többször ki is cserélődik, a karmikus kényszerítő erőt a tudat folyamatossága gondosan tárolja sok-sok életem át.

d. A NÉV ÉS FORMA ITT AZ ÖT HALMAZRA VONATKOZIK, AMELYEK ATTÓL A PILLANATTÓL FOGVA LÉTEZNEK, AMINT A KÖZTES LÉTBŐL A LÉNY TUDATOSSÁGA A SZÜLŐK MAGJÁBA BELÉP. EZ AZ ÁLLAPOT AZ ÉRZÉKSZERVEK KIFEJLŐDÉSÉIG TART. NÉV ALATT ITT A FORMA HALMAZTÓL KÜLÖNBÖZŐ NÉGY MÁSIK HALMAZT ÉRTJÜK, A FORMA PEDIG ARRÁ A FORMA HALMAZRA VONATKOZIK, AMELYET AZ ÉRZŐ LÉNY AZ ADOTT PILLANATBAN BIRTOKOL. MIVEL fizikai értelemben a NÉGY HALMAZ UGYANÚGY NEM AKADÁLYOZOTT, MINT A NÉV VAGY A HANG, EZEK pusztán NEVEK. AZ ÖT HALMAZ A KÖVETKEZŐ: FORMA HALMAZ, ÉRZÉS HALMAZ, FELISMERÉS HALMAZ*, ÖSSZETEVŐ TÉNYEZŐK – viszonyulások – HALMAZ** ÉS TUDATOSSÁG HALMAZ.

Mit is értünk „név” alatt? Ha megkérdem valakitől, hogy mi a neve, és erre például azt feleli, hogy „Arnold”, akkor ez az „Arnold” egy személy vagy csupán név, azaz hang? A buddhista filozófia értelmezésében a név hang, nem személy vagy dolog. Kérdésemre tehát a helyes felelet az lenne, hogy „azok a hangok, amelyek Arnoldnak hangzanak, az én nevem”. Ilyen pontosításra természetesen nem a hétköznapi életben, hanem a filozófiai viták során van szükség, máskülönben komoly félreértések származhatnak abból a különbségből, ahogyan gondolunk valamire és ahogyan beszélünk ugyanarról a dologról. Mivel általános értelemben a hangok nem akadályozottak, ami azt jelenti, hogy például áthatolnak egy – legalább is nem túl vastag – falon, és mivel az érzés, a felismerés, a késztetések és a tudatosság halmazai – ellentétben a forma halmazzal – a hanghoz hasonlóan szintén nem akadályozottak, ezért ezekre azt mondjuk, hogy nevek.

e. AZ ÉRZÉKELÉS FORRÁSAI ALATT ITT AZ ÉRZÉKELÉS HAT BELSŐ FORRÁSÁT ÉRTJÜK. EZEK AZ ÖT KÜLSŐ FORMÁVAL VALÓ ÉRINTKEZÉSÜKKOR MÉG ALKALMATLANOK A HAT TUDATOSSÁG ELŐIDÉZÉSÉRE. A megszületést követő pillanat a név és forma állapotának a létrejötte, azaz a test kialakulásának ideje, amely az öt érzékszerv kifejlődéséig tart. Amint kialakul az öt érzékszerv, a magzat az érzékelés forrásainak nevezett állapotba kerül. Rendelkezik az öt érzékszervvel, de azok még nem működnek.

* Tib.: 'du shes (szamdzsnyá). Gen Losang Szönám *Abhidharma* és The Outline Teaching on Lamrim Meditation jegyzeteiben: „recognition”. (Az LRCM-ben ue. „megkülönböztetés”) Más fordításokban: érzékelés, fogalmi észlelés, megkülönböztető észlelés, stb.

**Tib: 'du byed (szamszkára). Gen Losang Szönám *Abhidharma* és The Outline Teaching on Lamrim Meditation jegyzeteiben: „compositional factors”. Meghatározása szerint: minden, ami nem forma, érzés, felismerés és tudatosság. Lehet a tudati tényezőkhöz társuló (*mtshungs ldan 'du byed*), illetve azokhoz nem társuló (*mi ldan pa'i 'du byed*) mulandó jelenség. Más fordításokban: késztetések, akarati tényezők, stb.

f. AZ ÉRINTKEZÉS ALATT ITT AZT AZ ÁLLAPOTOT ÉRTJÜK, AMELY SORÁN AZ ÉRZÉKELÉS HAT KÜLSŐ FORRÁSA AZ ÖT KÜLSŐ FORMÁVAL ÉRINTKEZVE ELŐIDÉZI A HAT TUDATOSSÁGOT, DE MÉG NEM KÉPES A BOLDOGSÁG ÉS A BOLDOGTALANSÁG ÉRZÉSÉNEK A FELKELTÉSÉRE. A már létrejött érzékszervek kapcsolatba lépnek a külső formákkal: a látványokkal, ízekkel, szagokkal, hangokkal, tapintható dolgokkal, és működni kezdenek. Ezek az érzékelések azonban még semlegesek, azaz nem keltenek sem pozitív, sem negatív érzéseket.

g. AZ ÉRZÉS ITT A BOLDOGSÁG ÉS A BOLDOGTALANSÁG ÉRZÉSÉT JELENTI, AMELY A KELLEMES ÉS A KELLEMETLEN TÁRGYAKKAL VALÓ ÉRINTKEZÉS RÉVÉN JÖN LÉTRE. Ebben a stádiumban az érzékelés megváltozik, megszűnik a külső tárgyak semlegesekként történő észlelése, azok mindinkább jó és rossz érzéseket keltenek, ennek következtében a lény boldoggá vagy boldogtalanná válik. Mi most ebben az állapotban vagyunk. Megszülettünk, kialakult a testünk, létrejötték az érzékszerveink, kapcsolatba léptek a külső tárgyakkal, ennek következtében mindennapjaink során kellemes, illetve kellemetlen érzéseink támadnak, azaz boldognak vagy boldogtalannak érezzük magunkat. Érzéseink állandóan változnak, hol jobban vagyunk, hol rosszabbul. Megjegyzem, az „érzés” fogalma pontosításra szorul. Helyesebb szennyezett szamszáríkus érzésről beszélni, hiszen az érzés a megszabadulással nem szűnik meg. A Buddhának is vannak érzései.

h. A HEVES VÁGYAKOZÁS A BOLDOGSÁG ÉRZÉSÉBŐL FAKADÓ VÁGYAKOZÁS ARRA, HOGY A BOLDOGSÁG MEGSZAKÍTATLAN LEGYEN, ILLETVE A SZENVEDÉS ÉRZÉSE MIATT VÁGYAKOZÁS A BOLDOGTALANSÁG ELKERÜLÉSÉRE. A vágyakozás a boldogság és a boldogtalanság érzéseinek a következménye. Akin eluralkodik a boldogtalanság, az haragossá válik és vágyódik arra, hogy megszűnjön a szenvedése. Különbséget kell azonban tennünk a heves vágyakozás és egyéb vágyakozások között. Nem ugyanaz sóvárogni a boldogságra, illetve a szenvedés elkerülésére, vagy vágyakozni a lemondásra – a kiemelkedésre –, azaz vágyakozni a nirvána elérésére, a megszabadulásra minden szenvedéstől. Ez utóbbira nem mondjuk, hogy heves vágyakozás. Jóllehet a fogalom többé-kevésbé hasonló, mégsem ugyanarról a vágyakozásról van szó, amikor valaki mindörökre meg akar szabadulni az összes szenvedéstől, mint amikor a törekvés alapvetően csupán a szenvedés elkerülésére irányul, ami egyébként nem más, mint törekvés a boldogságra.

De miért mondja a tanítás, hogy jelenleg az érzés szintjén vagyunk, holott a mindennapok során a változó érzésekből fakadóan szinte szünet nélkül ragaszkodás, illetve harag és gyűlölet ébred? Ez miért nem a heves vágyakozás szintje? Amikor a függésben keletkezés láncolatáról beszélünk, heves vágyakozás alatt valójában a halál folyamatában a testünk iránt ébredő rendkívül erős vágyakozást értjük.

i. A MEGRAGADÁS IS EGYFAJTA RAGASZKODÁS, AMELY A KELLEMES DOLGOK AKARÁSA ÉS A KELLEMETLEN DOLGOK ELKERÜLÉSE IRÁNTI HEVES VÁGYAKOZÁSBÓL FAKAD. Amint a heves vágyakozás erőteljessé válik, megragadásnak nevezzük. A halál folyamatában a görcsös ragaszkodás a testhez nem egycsapásra, hanem fokozatosan valósul meg. Itt nem az számít, hogy az érzés teljessé válásának az ideje egy-két perc vagy mindössze egyetlen másodperc, maga a folyamat mindenképp alacsonyabb hőfokon indul, mint amivé akár a következő pillanatban válik. A karmikus mag beérésének a megragadás a legfőbb feltétele.

Mivel szüntelenül cselekszünk, karmát kezdettelen idő óta gyűjtünk. Akár alszunk, akár sétálunk, akár eszünk, akár csak csendben, önmagunkban szemlélődünk vagy meditálunk, minden testi cselekedetünk, beszédünk vagy gondolatunk karma, és ez a milliárd és milliárd pozitív, negatív vagy semleges mag a tudatfolyamatunkban rögzül. Karmáink felhalmozását nem tudjuk megakadályozni. A halál folyamatában a test megragadása e temérdek karma közül csupán egyetlen egyet érlel be. Ha szerencsénk van, akkor ez pozitív karma és jó újrálétesülésben lesz részünk emberként vagy istenlényként. Ám, ha az erőteljes ragaszkodás negatív karmikus magot érlel, újrászületésünk az állatok, az éhező szellemek vagy a pokollakók világában következik be. Mindez hasonló a test létrejöttéhez, amikor a milliárdnyi sperma közül csupán egy termékenyíti meg a petét. Kérdés, hogy érvényesül-e valamiféle szabályszerűség a karma beérésekor. Az *Abhidharma* tanításában erre vonatkozóan azt találjuk, hogy a halál folyamatában olyan típusú karmikus mag kerül kiválasztásra, amely típusú cselekvéshez az életünk során a leginkább hozzászoktunk. Általánosságban mondván, aki élete során több pozitív cselekedetet követett el, annál nagyobb valószínűséggel pozitív karma kerül kiválasztásra, és fordítva: aki élete nagy részét negatív módon töltötte, annak a halálakor feltehetően inkább negatív karmikus mag érik be, aminek következtében egy alsóbb világba születik újra. És mi történik, ha megközelítőleg azonos pozitív és negatív cselekedetet követtünk el? A tanítás szerint annak a karmának van nagyobb esélye a beérésre, amely cselekvéstípushoz életünk utolsó részében jobban hozzászoktunk. Mindebből az következik, hogy a halál ideje – az a bizonyos negyven perc vagy egy óra – kivételesen fontos időszak. Még, ha a tudat ez idő alatt nem is érényes, már az is reményt keltő, ha legalább nem zaklatott. A többé-kevésbé semleges tudatállapot amiatt előnyös, mert ebben az esetben nincsenek jelen negatív gondolatok. Természetesen a tudatánál lévő haldokló a legjobban akkor teszi, ha a Négy Mérhetetlent, a menedékvételt, a bódhicsittát vagy a Hétágú gyakorlatot, illetve valamelyik istenség meditációt végzi, így a tudatát érényessé változtathatja, következőképpen komoly esélye nyílik a jó újrálétesülésre.

j. AZ ÚJRALÉTESÜLÉS ITT AZ EGYEDI KARMIKUS MAGRA VONATKOZIK, AMELY AZ ÉLET VÉGÉN A HEVES VÁGYAKOZÁS ÉS A MEGRAGADÁS KÖVETKEZTÉBEN TELJES MÉRTÉKBEN BEÉRIK, ÉS ÍGY ALKALMASSÁ VÁLIK A KÖVETKEZŐ ÚJRALÉTESÜLÉS MEGVALÓSÍTÁSÁRA. Újralétesülés alatt tehát a beérés közvetlen közelébe jutott karmikus magot értjük, amelynek kényszerítő ereje megvalósítja az újralétesülést. Ez az utolsó pillanata a jelenlegi életünknek – a halál állapota –, amelyet a tényleges megszületés, a valóságos szamszárikus újralétesülés követ. Mindez hasonló az elvetett mag utolsó pillanatához, ahhoz a tökéletesen megérett állapothoz, amikor a mag még éppen nem csírázott ki.

k. SZÜLETÉS ALATT ITT A KARMA ÁLTALI ÚJRALÉTESÜLÉST ÉRTJÜK, AMELY A NÉGYFÉLE SZÜLETÉS BÁRMELYIK VÁLTOZATÁBAN MEGTÖRTÉNHEK. Ez az új élet első pillanata.

l. AZ ÖREGEDÉS ÉS HALÁL A SZAMSZÁRIKUS ÚJRALÉTESÜLÉS KÖVETKEZMÉNYE. Aki megszületik, az nem kerülheti el az öregedést és előbb vagy utóbb meg kell halnia. Korábban már említettem, hogy a buddhista filozófiában öregség alatt kétféle dolgot értünk. Egyrésztől – megegyezően a hétköznapi fogalomhasználattal – az öregséget, az idős kort, másrésztől az öregedést, mint folyamatot, ahogyan a fiatal fokozatosan egyre öregebbé válik*. Jelen esetben az öregedés fogalma alatt a hétköznapi szóhasználatban elterjedt idős kort kell érteni.

A függésben keletkezés megtapasztalása

Most megvizsgáljuk, hogy miként kapcsolódik egymáshoz az ismertetett tizenkét láncszem.

Mindennek alapja a tudatlanság. Ez az első láncszem. Összekötő karmát a tudatlanságunk miatt halmozunk fel. A felhalmozott karma ezért a második láncszem. A harmadik láncszem a karma lenyomatát megőrző tudatosság, vagyis a tudatfolyamat. Negyedikként – a szútra felsorolásában ez a nyolcadik láncszem – a halál folyamatában ragaszkodás ébred a test iránt, amely felerősödve, az ötödik állapotban – eredeti felsorolásban ez a kilencedik láncszem – megragadással fokozódik, és mint tévképzet a felhalmozott karmát ha nem is teljesen, de közel teljesen beérleli. A hatodik láncszem a karma teljes beérése – eredeti felsorolásban ez a tizedik láncszem – az újralétesülés.

A tibeti nyelvben néha az ok nevét adjuk a következménynek, azaz az okot nevezzük következménynek. Például azt mondjuk: „napos a szoba”, holott a nap nincs a szobában, csak a napnak, mint oknak a következményét, a nap

* *na tshod gzhan du 'gyur ba.*

sugárzását tapasztaljuk. Vagy fordítva: ilyen az „almafa”, még ha egyetlen alma sincs rajta. Az okot – a fát – jövőbeni terméséről, a következményről nevezzük el. Jelen esetben az ok az eredeti felsorolásban szereplő tizedik láncszem, amelyet újralétesülésnek, másképpen mondva szamszáríkus újralétesülésnek nevezünk, jóllehet ténylegesen a megszületés csak az ezt követő – eredeti felsorolásban a tizenegyedik – láncszemként valósul meg. Az újralétesülésnek, mint oknak a következménye tehát a tényleges újralétesülés.* *Bar-dor*ól e helyen nem történik említés, mivel a *bar-dot* és az újralétesülést egyazon karma eredményezi.

Ha azt nézzük, hogy a FÜGGÉSBEN KELETKEZÉS TIZENKÉT LÁNCSEMÉT MIKÉNT TAPASZTALJUK MEG KÉT ÉLETEN BELÜL, akkor az elmondottak értelmében AZ ELSŐ ÉLETBEN A TUDATLANSÁGOT és az ebből származó ÖSSZEKÖTŐ KARMÁT, valamint a karmikus lenyomatot megőrző TUDATOSSÁGOT, majd pedig a halál folyamatában a RAGASZKODÁST a testhez és annak MEGRAGADÁSÁT, valamint az ÚJRALÉTESÜLÉST tapasztaljuk. Összesen tehát hat elemet. A halál folyamatában az összekötő karma beérik, és az erőteljes karmikus kényszer hatására megvalósul a következő élet, A SZÜLETÉS, ami itt a hetedik, az eredeti felsorolásban a tizenegyedik láncszem. Az újralétesülés második pillanatától a magzat öt érzékszervének kifejlődéséig tartó időszakot NÉV ÉS FORMÁNAK nevezük. Ez az eredeti felsorolás negyedik láncszemének felel meg. Az öt érzékszerv kifejlődésének pillanata az ötödik – itt a kilencedik – láncszem kezdete, amelyet az ÉRZÉKELÉS FORRÁSAIKÉNT ismerünk. Ettől számítva addig, amíg a lény a boldogság és a boldogtalanság érzéseinek észlelésére képessé nem válik, az ÉRINTKEZÉSNEK nevezett időszak tart, amely a hatodik – itt a tizedik – a sorban. Ezt követi az ÉRZÉS állapota, amely a hetedik – itt a tizenegyedik – láncszem, amikor a lény már érzékeli a boldogságot és a boldogtalanságot. Végül bekövetkezik az ÖREGEDÉS ÉS HALÁL, a tizenkettedik láncszem. A második életben tehát szintén hat összetevőt tapasztalunk.

Ismét EGYETLEN KARMÁT VÉVE ALAPUL, A FÜGGÉSBEN KELETKEZÉS TIZENKÉTTAGÚ LÁNCSZEMÉNEK HÁROM ÉLETEN – az újralétesülés teljes körén – KERESZTÜL TÖRTÉNŐ MEGTAPASZTALÁSOKOR AZ ELSŐ ÉLETBEN A TUDATLANSÁGBÓL ÖSSZEKÖTŐ KARMA halmozódik fel, amely a tudatfolyamatban – a TUDATOSSÁG által – rögzül. Amennyiben a jelen életet lezáró halál folyamatában nem a tudatlanság által a jelen életben felhalmozott karma kerül kiválasztásra, akkor – az újralétesülést illetően – a jelen életben felhalmozott karma következménye sem kerül megtapasztalásra a következő életben. Amennyiben egy jelen életben

* Az LRCM a tizenkét tényezőt összevonva két oki (előrevetítő és valóra váltó), valamint két következmény (előrevetített és valóra váltott) szakaszt különböztet meg. Ennek megfelelően a tudatoosságot két részre osztja: az oki szakasz tudatoosságára és a következmény szakasz tudatoosságára. Ld. LRCM 329-332. o. www.tanitomester.hu.

elkövetett karma valamelyik elkövetkező élet halál folyamatában kiválasztásra kerül, akkor ennek a karmának a következménye az azt követő életben szükségképp tapasztalható lesz. Ebben az esetben a jelen életben elkövetett, és **AZ EGYIK KÖVETKEZŐ ÉLET** halál folyamatában kiválasztott sajátos karma **A HEVES VÁGYAKOZÁS, A MEGRAGADÁS ÉS ÚJRALÉTESÜLÉS** eredményeként **A RÁKÖVETKEZŐ ÉLETBEN** előidézi **A SZÜLETÉST, A NÉV ÉS FORMÁT, AZ ÉRZÉKELÉS FORRÁSAIT, AZ ÉRINTKEZÉST, AZ ÉRZÉST, VALAMINT AZ ÖREGEDÉST ÉS HALÁLT.** E szerint tehát három láncszem a jelen életben, három a valamelyik következőben és hat az azt követőben kerül megtapasztalásra. A három életből az első kettő nem feltétlenül egymás közvetlen folytatása, közöttük akár több millió élet is eltelhet. A harmadik életnek azonban feltétlenül követnie kell a másodikat. Az első és a második élet között megvalósuló életek egyike sem az itt vizsgált karmából, hanem más karmákból jön létre, amely karmák szintén bármelyik – akár milliárdnyi évvel azelőtti – megelőző életben halmozódhattak fel.

A FÜGGÉSBEN KELETKEZÉS TIZENKÉT-TAGÚ LÁNCSZEMÉNEK a szútra tanításában található sorrendje nem egy, hanem **KÉT ÖSSZEKÖTŐ KARMA ESETÉN** teljesül, amikor is a következmények **HÁROM ÉLETEN BELÜL – AZ ÚJRALÉTESÜLÉS TELJES KÖRÉBEN – KERÜLNEK MEGTAPASZTALÁSRA. AZ ELSŐ ÉLETBEN A TUDATLANSÁGBÓL ÖSSZEKÖTŐ KARMA** halmozódik fel, amelyet a **TUDATOSSÁG** rögzít. A tanításban lefektetett eredeti sorrend szerint a következő élet első eleme a név és forma. Ez azonban nem követheti közvetlenül a tudatosságot, hiszen meg kell, hogy előzze a születést. A születés itt a harmadik élethez van sorolva, ezért a második élet összetevői közé kell sorolnunk a születést. A születést megelőzően, a korábbi élet halálának folyamatában a személynek a ragaszkodás, a megragadás és az újralétesülés három szintjén is át kellett esnie, s mivel itt ezek sincsenek megemlítve, értelemszerűen az első élethez hozzá kell őket sorolnunk. Ennek megfelelően az első életben megvalósuló állapotok teljes sora így fest: tudatlanság, összekötő karma, tudatosság, ragaszkodás, megragadás, újralétesülés és születés. A szútra tanításában található felsorolásban tehát a harmadik és negyedik láncszem – a tudatosság és a név és forma – között **NÉGY LÉPCSŐFOK HIÁNYZIK: A RAGASZKODÁS, A MEGRAGADÁS, AZ ÚJRALÉTESÜLÉS ÉS A SZÜLETÉS.** A **KÖVETKEZŐ ÉLET** ez utóbbival, a születéssel kezdődik, majd ezt követi **A NÉV ÉS FORMA, AZ ÉRZÉKELÉS FORRÁSAI, AZ ÉRINTKEZÉS ÉS AZ ÉRZÉS,** majd pedig a szintén nem említett, öregedés és halál. Egyetlen karmát tekintve, a tizenkét láncszem ezzel egymásba kapcsolódott. A második életben lezajló halál folyamatában azonban ismét megvalósul a nyolcadik, a kilencedik és a tizedik szint: **A HEVES VÁGYAKOZÁS, A MEGRAGADÁS ÉS AZ ÚJRALÉTESÜLÉS,** és ez az előbbtől különböző, tudatlanságból fakadó összekötő karmát érlel be, amely karma idáig a tudat folyamatosságában őrződött. A szútrában található eredeti felsorolásból tehát **A MÁSODIK ÉLETBEN A SZÜLETÉS, A TUDATLANSÁG, AZ**

ÖSSZEKÖTŐ KARMA, A TUDATOSSÁG ÉS AZ ÖREGEDÉS ÉS HALÁL állapotai hiányoznak. A teljes sor itt mind a tizenkét elemet magában foglalja. A harmadik életben a megszületés valamint az öregedés és halál szerepelnek, amit **KI KELL EGÉSZÍTENÜNK A NÉV ÉS FORMA, AZ ÉRZÉKELÉS FORRÁSAI, AZ ÉRINTKEZÉS ÉS AZ ÉRZÉS ÁLLAPOTAIVAL**. Mindez azt jelenti, hogy az eredeti szútra tanítás értelmében kétszer tizenkettő, azaz összesen huszonnégy láncszemről, vagyis két összekötő karmáról van szó. Az első életben hat, a másodikban tizenkettő, a harmadikban szintén hat láncszem érvényesül. Amikor az egyik ciklus befejeződik, azonnal következik a második.

Jelen életünkben a tizenkét összetevőből az utolsó láncszem – az öregedés és halál – kivételével tizenegyet szükségképpen már megtapasztaltunk, hiszen a tudatlanságunk következtében valamely múltbeli életünkben karmát halmoztunk fel, amely a tudatfolyamatunkban megőrződött és a megelőző életünk végén, a halálunkkor beérett, és ennek következményeként újralétesültünk a jelenlegi életünkben. Átestünk a név és forma, az érzékszervek kialakulása, majd az érzékszerveknek a külső tárgyakkal való érintkezése és végül az érzések létrejöttének a folyamatán. Előttünk van az öregedés, amely alatt itt a hétköznapi értelemben vett idős kort kell érteni, valamint az ezzel egy kategóriát képező halál. Ez azt jelenti tehát, hogy a tizenkettőből tizenegyet már mindenképp tapasztalnunk kellett.

A tanítás csupán a két, illetve három életen át tartó ciklusokról tesz említést, mert ezek az általános esetek. Ám kérdés, hogy létezik-e a szamszárikus életek egymást követésének olyan változata, amelyben a teljes ciklus négy életen keresztül valósul meg. Erre vonatkozóan már számos filozófiai vita folyt. Gyakorlatilag két alaphelyzetet ismerünk. Az egyik, ha például az előrevetítő karma – amit a jelen összefüggésben összekötő karmának nevezünk – , mondjuk nyolcvanéves kort tesz lehetővé, de a személy ezt megelőzően, tegyük fel, negyvenéves korában meghal. Mi történik az elmaradt negyven évvel? Mivel ez esetben mind a tizenkét láncszem már megtapasztalásra került, egy további, rákövetkező élet lehetősége nem merülhet fel. Ez a változat így csak két vagy három életen belül valósulhat meg. És mi történik, ha valakinek az előrevetítő karmája ugyan nyolcvan év leélésére nyújtana módot, de még az anyaméhben, a név és forma stádiumában meghal? Ebben az esetben az érzékelés forrásait, az érintkezést és az érzést csak egy következő – negyedik – életben tapasztalhatja meg.

Jelenleg az érzés szintjén vagyunk, de egyidejűleg munkálkodik a tudatlanságunk, és ebből fakadóan az összekötő karmák létrehozása, amely karmák a tudatosság kikezdhethetlen folyamatosságában maradék nélkül megőrződnek. Ebből érthető meg igazán, hogy olyan önmagába záródó

körről van szó, amelynek soha nincs vége. Ha tudatlanságunk okán csupán egyetlen karmánk lenne, akkor csak ez az egyetlen egy rögzülne a tudatfolyamatunkban, majd a halálunkkor a testünkhöz való ragaszkodásunk és annak megragadása következtében ezen egyetlen karma beérésének eredményeként létesülnénk újra, majd a megszületésünket, a halmazaink valamint érzékszerveink létrejöttét és érintkezésbe lépésüket a külső tárgyakkal, illetve az érzéseink kialakulását követően az újraszületések folyamata is végérvényesen megszakadna. De nem erről van szó. Milliárd és milliárd karmánk van, és állandóan újabbakkal gyarapítjuk a készletet, következésképpen képtelenek vagyunk kilépni a körből. Mindez világosan mutatja, hogy miként létezőnk a szamszárában és milyen kilátásaink vannak.

Most, hogy már látjuk a ciklus működését, fel kell tegyük a kérdést: miként tudjuk megállítani a szüntelen körforgást, azaz hogyan tudjuk megszüntetni a szenvedést? Ez a buddhista filozófia, gyakorlat és meditáció központi kérdése. Ahhoz, hogy a tizenkét láncszem bármelyikét kiiktathassuk, meg kell szakítanunk a körforgást. Ahhoz például, hogy megszüntethessük az összekötő karmánkat, azaz megszüntessük az erénytelen karmáink felhalmozását, ki kellene lépnünk a körforgásból, mivel amíg a tudatunk mérgezett – amíg mérgező érzelmek vannak –, addig ezek motiválják a cselekedeteinket. Az ily módon felhalmozott karmáink szilárdan rögzülnek tudatfolyamatunkban, és a halálunkkor ébredő ragaszkodás és megragadás következtében újra a kör folytatására kényszerítenek. Hiábavaló próbálkozásba kezdenénk akkor is, ha a tudatosságot akarnánk megszüntetni. A tudatosságtól nem lehet megszabadulni. Megölheti magát az ember, de ezzel csak a testét szünteti meg, a tudata sértetlen marad. Ez sem járható út tehát. Ha valaki úgy gondolja, hogy megállíthatja a születését, akkor ennek megvalósítási módját is ki kellene találnia. Amíg a ragaszkodás, a megragadás és az újralétesülés végbemegy, addig ezeket születés is követni fogja. Akkor hát hogyan lehetséges kilépni a körből? A buddhizmus erre a már említett sajátos technikát javasolja. Ha nem akarjuk, hogy a szántóföldön elvetett milliónyi mag kikeljen, van értelme egyenként kiásni őket? Semmiképp sem. Egyet tehetünk: megszüntetjük az öntözést, mert ettől kiszáradnak. Ahogyan Santidéva ajánlja a *Bodhicsarjā-avatárá*-ban: ha át akarunk kelni egy tüskés réten, akkor értelmetlen lenne leteríteni egy hatalmas bőrrel, mivel cipőt húzva ugyanazt a hatást érzük el.* Hasonlóképpen, képtelenek vagyunk minden ellenségünket fizikailag megsemmisíteni. Ha ezzel próbálkoznánk, bizonyára azt érnénk el, hogy megsokasodnának. Ám, ha megszüntetjük ellenségeskedésünk forrását, a haragunkat és a gyűlöletünket, és szeretetet és együttérzést fejlesztünk ma-

* V/13.

gunkban, még a legnagyobb ellenségünk is a legjobb barátunkká válhat. Ez a lényege a buddhista módszernek, és ezt kell itt is alkalmaznunk. A tizenkét láncszem szüntelen körforgását vizsgálva láthattuk, hogy a kezdő elem a tudatlanság. Ha felszámoljuk a tudatlanságot, többé nem keletkezik összekötő karma, hiszen az a tudatlanságból fakad. Ha nincs összekötő karma, nincs lenyomat sem, amit megőrizhetne a tudatosság. Összekötő karma híján a ragaszkodásnak és a megragadásnak nincs mit erőteljessé fokoznia, és e nélkül nincs újralétesülés. Ebben az esetben születés sem lesz, következőképpen nem lesz név és forma, nem lesznek az érzékelésnek forrásai, nem lesz érintkezés és szennyezett szamszáríkus érzés sem.

A teljes folyamatot tüzetesen megvizsgálva végeredményként arra a következtetésre juthatunk, hogy a mérgező érzelmeinket kell megszüntetnünk. A folyamat elején a tudatlanság áll, amely az egyik fő mérgező érzélem. Középen van a ragaszkodás és a megragadás. Ezek szintén mérgező érzélemek, és olyanok, mint az öntözőrendszer. Ha a karmikus magokat nem táplálják, akkor azok kiszáradnak. Ha tehát megszüntetjük a tudatlanságot, a ragaszkodást és a megragadást, megszűnik a körforgás, és többé nem lesz újabb születés. Vége szakad szamszáríkus újralétesüléseinknek. Ez a magyarázata annak, hogy a buddhista tanítás, gyakorlás és meditáció miért tulajdonít akkora jelentőséget a mérgező érzélemek mérséklésének, és miért fordít akkora figyelmet azokra a módszerekre, amelyek a mérgező érzélemek lecsökkentését, végsőként pedig elhagyásukat előmozdítják. A buddhista gyakorlás és meditáció – ha azt a helyes módon végzik – közvetlenül vagy közvetve a mérgező érzélemek ellenszere, illetve semlegesítője.

Minden kolostorban látható a szamszáríkus létkerék. Ez egy szimbolikus ábra, amely a hagyomány szerint egyáltalán nem új keletű, már a Buddha idején is létezett, sőt magától a Buddhától ered. A történet szerint annak idején két király ajándékokkal akart kedveskedni egymásnak. Az egyik rendkívül gazdag volt, a másik kevésbé tehető. A gazdag király nagy halom drága kincset küldött a szegényebbnek, és mikor ez utóbbi ezt meglátta, ijedten fordult a Buddhához segítségért. „Mit tegyek? – kérdezte. – Mindenféle drágaságot kaptam, de nem tudom megfelelően viszonzni.” A Buddha így felelt: „Ne aggódj. Te csak küldd el a szamszáríkus létkör rajzát.” Így is lett. Miután a gazdag király megkapta a szépen lerajzolt ábrát, mélyen elgondolkodott rajta és megértette a szamszára természetét. Felismerte az újralétesülések végtelen körforgását, a szamszáríkus létezés törvényét, és e magas szintű realizációtól végtelenül boldog lett. Az akkori időkből származó történetekben gyakran szerepelnek olyan személyek – legyen akár királyok vagy közemberek – , akik hirtelen magas felismerésekre jutottak. Ezek az emberek sok-sok évtel korábban kezdtek el gyakorolni, és hosszú időn át fokozatosan szoktak hozzá

a Dharma tanításaihoz. Ezek a lappangó lenyomatok vagy karmikus magok érték be a Buddha idején. Így történhetett meg az említett történetben is, hogy a szamszárikus létkörön meditatálva, a szamszára valódi természetét a király világosan felismerte.

Ha most mi is rátekintünk erre az ábrára^{*}, akkor a létkör közepén három állatot vehetünk szemügyre: egy disznót, egy madarat és egy kígyót. A disznó a tudatlanságot, a madár a ragaszkodást, a kígyó a gyűlöletet jelképezi. Mi mindannyian e három méreg miatt vagyunk a szamszára foglyai. E három állat a képen egymás farkába harap. Ez azt jelenti, hogy a ragaszkodás és a gyűlölet a tudatlanságból következik. Ezután egy fehér és egy fekete félkört látunk. A fehérben szerzetesek és apácák felfelé, a feketében különböző emberek és állatok lefelé mozdulnak el, aminek a jelentése az, hogy a fehér vagy pozitív cselekedetek következménye a magasabb világokba születés, a fekete vagy negatív cselekedeteké az alsóbb világokba kerülés. Kifelé haladva, öt körszeletben az öt létbirodalmat: az istenek, az emberek, az állatok, az éhező szellemek és a pokollakók tartózkodási helyeit vehetjük szemügyre. Néha ez hat cikkely, ha az istenlényektől megkülönböztetik az úgynevezett fél-isteneket. A legkülső körgyűrű tizenkét részre van felosztva. Itt láthatóak a függésben keletkezés tizenkét láncszemét szimbolizáló jelenetek. A tudatlanságot vak ember, az összekötő karmát fazekasmester, a tudatosságot majmok, a név és formát csónakban ülők, az érzékelés forrásait üresen álló ház, az érintkezést szeretkező pár, az érzést szembe fúródott nyílvevessző, a ragaszkodást alkoholisták, a megragadást fáról gyümölcsöt szakítók, az újralétesülést anya a gyermekeivel, a születést szülő nő, és végül az öregséget és a halált holttestet cipelő emberek jelenítik meg. A teljes szamszárikus létkört Jamantaka, a halál szörnye tartja a szájában, szimbolizálva a kör végső értelmét: mindennek vége a halál.

Ezzel befejeztem a függésben keletkezés tizenkét-tagú láncolatának az ismertetését.

Jubileum^{**}

1996-ban kezdtük el *Lam-rim* kurzusunkat és ma elérkeztünk a századik alkalomhoz. Ezen az ünnepi napon most pihenésképp nem a *Lam-rim*ről, hanem a szerzetesi életéről fogok beszélni, ami talán érdekelhet titeket, hiszen gondolom, erről nem sokat tudtok.

* Ld. 316. o.

** *Elhangzott a Lam-rim meditáció kurzus 100. alkalmakor, 2000. november 9-én.*

Dharamszalai iskolámat 1973-ban alapították, két éve ünnepeltük 25 éves fennállásának évfordulóját. Mi voltunk az első csoport, akik az intézmény létrehozását követően itt kezdtünk tanulni. Tanulmányaink megkezdésekor huszonötén voltunk. Különböző iskolákból jöttünk, a legalacsonyabb végzettségű közöttünk a kilencedik osztályt fejezte be.

Engem egy tibeti menekültek számára létesített művészeti és tudományos fakultációjú középiskola tizedik osztályából vettek fel. A művészeti tagozatra jártam, ahol egyébként tudományos ismereteket is oktattak. Rajzoltunk, festettünk, de a kedvenc tárgyam a buddhista filozófia volt, és már itt elkezdtem tanulni a logika alapjait.

Akkori tibeti fiatalokként a szülőföldünkhöz képest mi teljesen új környezetben nőttünk fel Indiában. Legfőbbként itt nem volt lehetőségünk kolostorban tanulni. Új iskolámhoz, a dharamszalai Buddhista Dialektika Intézethez már természetesen egy nagy kolostor is tartozott, és itt már a tanítási módszer is ugyanaz volt, mint annak idején Tibetben.

Az első évben logikai alapképzésben részesültünk, amit egy hat éves *Pradnyáparámitá* stúdium követett. A tanterv szigorú volt. Fél ötkor kel-tünk, egy órán át közös imán vettünk részt, majd reggeli után kilenc óráig a *Pardnyáparámitá* gyökérszövegét memorizáltuk, ami hatvan-hetven oldal. Kilenc hónap alatt kellett kívülről fújnunk, aztán a vizsgán az egészet, az elejétől a végéig, felmondtuk a tanárunknak. Délelőtt kilenckor kezdődött a tanítás és fél tizenegyig tartott. Eleinte ebéd után másfél óra vita volt – később ennél jóval hosszabban tartott –, majd háromkor teaszünet következett. Fél hatig, a vacsoráig, mindenki saját maga tanult, recitálta azt a szöveget, amelyet reggel memorizált. Vasárnap kivételével másnap újra kezdődött ugyanez. Szóval igen kemény munka volt, de nagy elkötelezettség élt bennem és még a nyári szüneteket is tanulásra használtam. Egy alkalommal a tanárom szólt, hogy „Most már pihened kellene.” Ez volt életem legszebb időszaka.

A *Pradnyáparámitá* kurzust követően, a hetedik év záróvizsgálja után, tizennyolcan maradtunk. Az ezt követő három éves madhjamaka kurzust, ha jól emlékszem tizennégyen fejeztük be. Ezután a társaság nagy része abbahagyta a tanulmányait. Egyesek nyugatra, mások tibeti kolostorokba és iskolákba mentek tanítani.

Amikor letelt a tíz év, a tanárom azt mondta: „Most már szabadon vá-laszthatsz. Tőled függ, hogy akarsz-e a reggeli imákra és a vitákra lejárni vagy sem.” Ezután csak az előadási órák meghallgatása volt kötelező. Nem kellett többet a konyhán segítenünk, a munkát az alsóbb évfolyamokra járó szerzetesek végezték. Ők hozták nekünk a teát és a reggelit a szobánkba, ami igen kellemes volt. Végül tíz év után az *Abhidharma* és *Vinaja* kurzuson már csak hatan-heten maradtunk.

Filozófiai tanulmányaim idején előfordult, hogy tanítónk, aki egyben a rektori tisztséget is betöltötte, feltett egy kérdést, mi pedig lehajtott fejjel hallgattunk. Akkor azt mondta: „Ennek a csöndnek két oka lehet. Az egyik, hogy, mindenki mindent ért. A másik, hogy senki nem ért semmit sem.” Amúgy gyakran vitáztunk a tanárunkkal. Ezt a rendkívül jó módszert a tibeti buddhizmus generációk során alkalmazta a filozófia tanulásában. A tanár kérdést tesz fel, a hallgatók valamelyike válaszol és a válasz alapján a tanár vitát kezdeményez, sokszor egyetlen pont felett órákon át. A tanár mindig azt igyekszik bizonyítani, hogy a válaszok helytelenek és a végén a hallgatók valóban rájönnek arra, hogy a szemléletükön van javítani való. Bár a vita során a vélemények jelentősen különbözhetnek, ez mégsem jelenti azt, hogy a jelenlévők véleménye valóban ellentétes. Vita csak úgy jöhet létre, ha a képviselt nézetek különböznek egymástól. A tőlem különböző oldalnak állandóan ellenkeznie kell. Ez egyben azt is jelenti, hogy a vita során nem számít, valójában melyik nézettel azonosulna legszívesebben az ember. Lehetséges, hogy egy bizonyos dologgal egyetértek, de a vita adott körülményei között nekem éppen ezzel kell szembehelyezkednem. Védennem kell a saját véleményemmel ellentétes álláspontot.

A vitatkozás módszereinek begyakorlása már az első évben megkezdődött és folytatódott a hat év *Pradnyápáramitá* és három év madhjamaka kurzus idején, beleértve természetesen a párhuzamosan folyó *Pramána* tanítást is. A vitára mindig alaposan fel kellett készülni. Mindenki átgondolta, hogy mit kérdezzen, mit és hogyan mondjon. A felkészülés alatt sokszor éreztük úgy, hogy már mindent tudunk, aztán a vitán képtelen voltunk megvédeni a nézetünket. Ilyenkor döbrent rá az ember, hogy valójában semmit sem tud. A vita ezért nagyon alkalmas a valóban komoly tanulásra. Ahogy teltek az évek, a vita mind bonyolultabbá vált, ami azért jelezte, hogy az ember már megértett valamit. A vitázók egyre mélyebben képviseltek valamilyen álláspontot. Közben, a sok gyakorlás miatt már szinte előre tudtuk a másik reagálásait. De ez nem jelentette azt, hogy a vita értelmét veszítette. A kérdéseket mindig fel kell tenni és a válaszokat is meg kell adni, mert csak így válhatnak nyilvánvalóvá az ellentmondások.

Ez a tíz év nagyon alapos filozófiai képzést adott, és akik ezt teljesítették, azok számára a következő *Abhidharma* és *Vinaja* tanítások már egyszerűnek tűntek. Akik átküzdötték magukat a megelőző éveken, azoknak e tárgyak megértése nem okozott nehézséget. Bár ezek a tanulmányok is vaskosak, de nem különösebben mélyek, ezért nyugalmas idők következtek, a tanulók kissé elkényelmesedtek, hiszen itt már nem volt szükség a korábbi intenzív, fárasztó vitákra. Az előzmények fényében az ember felismeri, hogy ha ezekre

a tárgyakra is ugyanazt a következetes, kőkemény logikát alkalmazná, mint a korábbi tárgyakra, akkor minden feltevésük összeomlana. Az *Abhidharma* és a *Vinaja* tanítások kijelentései elsősorban forrásokon alapulnak. Mít mond a szútra, hogyan értelmezzük ezt vagy azt a kommentárt, és így tovább. Minél többször olvassuk el az adott részt, minél több forrásnak nézünk utána, annál többet tudunk meg róla. Nincs szükség logikai-filozófiai feldolgozásra, hiszen mint mondtam, ha alkalmaznánk ezt a módszert, a rendszerük összeomlana.

♦ *A valóságban hogyan zajlik egy vita?*

Kétféle vita van.* Egyik típusa többnyire háromórás, illetve esténként kilencven perc, és két vagy három személy között zajlik. Másik fajtája, amikor egy héten egyszer az osztály csoportos vitát tart. Ekkor két szerzetes a védő** szerepét kapja, a többiek a kihívók***. Van ezenkívül úgynevezett nagy vita, amelyen minden osztály részt vesz. Többnyire este hétkor kezdődik és hajnali kettőig, háromig is eltart. A két védő ilyenkor a legfelső osztályból kerül ki. Néha osztályok között rendeznek vitákat. Nagyon komoly versengés folyik, hiszen senki sem akar vesztesként alulmaradni. Az osztályok ezért alaposan felkészülnek az eseményre. Két védő helyet foglal a párnákon – a „trónon” –, nekik a saját osztálytársaik segítenek. Őket támadja a másik osztály. Vita közben szimbolikus mozdulatokat teszünk. A taps a dolgok mulandóságát, egy másik gyakori kézmozdulat az alsóbb világokban élők iránti együttérzést fejezi ki. Fontos kellék még a mála****.

♦ *Ki dönti el, hogy ki győz? Van bíró?*

Ilyen nincs. Mindenki pontosan érti, hogy mi történik, ezért eredményhirdetésre sincs szükség. Itt nem az az érdekes, hogy az elhangzó érvek helyesek-e vagy sem. A vita során az sem igazán fontos, hogy valójában kinek van igaza, mert a vetélkedés nem az igazságról folyik. A felek egyedül a vitatkozás technikájára figyelnek, arra, hogy milyen módon támadják és miként védjék a terítéken lévő nézetet. Ebben a filozófiai-logikai játékban a jelenlévők számára nem kétséges, hogy kik a győztesek és kik a vesztesek, és ilyen feltételek mellett még akkor is győztes lehet valaki, ha amúgy a nézete teljesen hibás. Aki a saját feltételét képes megvédeni a többiek támadásával szemben, az megnyeri a versenyt.

Az itteni környezetben bizonyára nagyon különösen hangzik, hogy érdektelen, kinek van igaza és kinek nincs, és valójában a vita során az sem fontos, hogy ki győz. Mi a vitatkozást egyfajta módszernek tekintjük, amelynek során az érvelés technikáját megtanuljuk. Még ha valakinek az elképzelése

* Ld. erről még: Létezik a karma törvény? (Gen Losang Szönám tanulmánya) 284-286. o.

** Tib.: *dam bca' ba*.

*** Tib.: *rigs lam pa*.

****Buddhista imafüzér. Tib.: *phreng ba*, skt.: *mālā*.

csapnivaló is, de ügyesen alkalmazott logikával képes azt bizonyítani, akkor azt jó vitának tartjuk. A hangsúly a vita lefolyásán és azon van, hogy miként tudjuk használni az érvelési technikákat. A lényeg az, hogy miként képes valaki az álláspontját képviselni és megvédeni, és lényegtelen, hogy az elképzelését jónak vagy rossznak minősítjük. Hasonló az eset a bíróságokon, ahol szintén nem az számít, kinek van igaza, csak az, hogy ki tudja meggyőzőbben bizonyítani az álláspontját. Egy kiváló képességekkel rendelkező ügyvéd még a nyilvánvaló gyilkosról vagy tolvajról is bebizonyítja, hogy ártatlan. A bizonyítás módja és az ártatlanság között nincs feltétlen összefüggés. A bíróságtól az ügyvéd és a vádat képviselő ügyész közötti párharc eredményeként dönt. Ugyanez igaz a buddhista logika gyakorlására is. Őva intenék azonban bárkit attól, hogy mindebből arra a következtetésre jusson, miszerint a tények nem fontosak! Sokkal fontosabbak, mint a róluk szóló vitatkozás, csak itt nem erről van szó. Ahhoz, hogy begyakorolhassuk a technikákat, ezt a módszert kell követnünk.

E módszer alkalmazásának a következménye, hogy akik harminc, vagy akár negyven éven keresztül – gyakorlatilag egész életükön át – ilyen intenzitással foglalkoznak a filozófiával, azoknak az agya hasonló egy számítógéphez. Rendkívül gyorsan és pontosan reagálnak. Azonnal rámutatnak a tévedésekre és ellentmondásokra. Nehéz lenne megmondani, hogy például Indiában – ahol én is tanultam – ez a rendkívül jó módszer jelenleg milyen szintet képvisel, összevetve annak az idősebb generációnak a tudásával, akik még 1959 előtt Tibetben tanultak. Akkoriban még olyan is előfordult, hogy a vita lezajlásának a helyéről hazafelé menet a résztvevők egyike-másika a mély összpontosítás állapotában eltévedt és nem találta a szobáját. Olyanok is voltak közöttük, akik ugyan hazataláltak, de a kulcsukkal nem boldogultak, mivel azt például egy szoborba próbálták beilleszteni. A gondolataikat ugyanis teljes egészében a filozófiai eszmefuttatások kötötték le.

Akkor még valóban másképp mentek a dolgok. Annak idején például a nagy kolostorokban az előadás megkezdése előtt a felügyelő diák emlékezetből felmondta azokat a sorokat, amelyeket a tanár ezután elmagyarázott. Korábban sok-sok ezer oldalt memorizáltak a tanulók. Amikor a szövegek jelentését összpontosítva elemezték, minden szóra emlékeztek. Csak elképzeléseink lehetnek arról, hogy milyen mélységű megértésük és realizációik lehettek. Tibetben, a Drepung kolostorban mintegy kilencezer, a Szerában körülbelül hétezer és a Gandenben talán négyezer szerzetes élt. Szerában egyetlen működött. A kolostorokban élő szerzetesek nem mindegyike tanult, de nagyon sok közülük. Akik nem folytattak tanulmányokat, azok különféle munkákat végeztek. Takarítottak, főztek, ügyeltek a tűzre. Aztán a két-három

hétig tartó nagy ünnepi játékokra az összes szerzetes összegyűlt. Húszezer szerzetes egy helyen! Ellátásukat a kolostorok közösen biztosították. De ezek ma már csak történetek, holott nem is olyan régen ez még élő valóság volt. Sok minden hihetetlenül megváltozott és ezért nem tudom, hogy mennyire összevethető azzal, ami ma Indiában van.

♦ *Személyes tapasztalatai vannak erről?*

Nem, csak hallottam róluk. Én Indiában születtem és soha nem jártam Tibetben. Amikor Nepálban éltem, turistaként eljutottam Tibet határáig. A két ország között határsáv húzódik, két ellenőrzési ponttal. A nepáli oldaltól a tibeti tényleges határ több kilométerrel arrébb van. Csak átnéztem a túloldalra, aztán már jöttem volna vissza, amikor egy kínai határőr rámkiáltott: „Gyere ide!” Azt gondolta, hogy most akarok átszökni Tibetből. Angolul azt feleltem, hogy nepáli vagyok, és az ott várakozó barátaimmal együtt eliszkoltunk. Mindössze ennyi időt töltöttem „Tibetben”. A kínai oldalon úgy álltak a katonák, mint a szobrok, a nepáli oldalon senki sem őrizte a határt.

Szóval, egyfelől a tibeti kolostorokban nagyon komoly tanulás folyt, másfelől viszont, ha azt nézzük, hogy eközben mit ettek és ittak, akkor azt kell látnunk, hogy rendkívül szegényes körülmények között éltek. A tanárom emlékeztetett minket a saját helyzetünkre, amikor azt mondta: „annak idején mindössze fekete teát kaptunk.” Tibetben ez jelenti a mélyszegénységet. Mi ugyanis a teába vajat és tejet teszünk. Egyébként, akit érdekelnek a részletek, elolvashatja az életéről készült könyvet, amelyet egy Kanadában élő volt tanítványa írt. A történet sajnos nem teljes, mert tanárom időközben meghalt.* Mindenesetre, kezdetben úgy gondolta, hogy akik nagyon egyszerű körülmények közepette tanulnak, azoknak a teljesítménye jobb lesz. Ez a véleménye a Tibetben szerzett tapasztalataiból származott. Tibetben a gazdag családok gyermekei általában nem vették komolyan a tanulást. Belekóstoltak a kolostori életbe, aztán továbbálltak. A szegény családok gyermekei viszont elkötelezetten, megszakítás nélkül képezték magukat. A tanárom később sokat utazott Nyugaton, előadásokat tartott egyetemeken és más helyeken, és megismerte az itteni világot. Egy alkalommal azt mondta nekünk: „Talan mégsem szükségszerű, hogy így legyen.” Itt Nyugaton sok magasan képzett buddhistával találkozott, akik igen jó körülmények között éltek. Szóval megváltozott a véleménye.

Idén, amikor Dharamszalában voltam látogatóban, az iskolában magam is beszélgettem két-három nyugati szerzetessel, akik folyékonyan beszélnek

* *Memoirs of a Tibetan Lama.* Lobsang Gyatso. Translated and edited by Garreth Sparham. Snow Lion Publications. Ithaca, New York 1998.

Ven. Gen Loszang Gyácó 1997. február 4-én tragikus körülmények között hunyt el.

a tibeti nyelvet és egyenrangú felekként vitáznak a helybéliekkel. Van közöttük egy német apáca, aki idén teszi le az írásbeli és szóbeli végvizsgáját *Pradnyápáramita* filozófiából. Szóbeli vizsgája vita formájában fog lezajlani, ami bizonyára nem okoz majd gondot neki, mert ő is kiválóan beszél tibetiül. Ami engem a leginkább lenyűgözött, hogy még írásbeli vizsgát is tesz, ami egyáltalán nem könnyű, mert ehhez meg kellett tanulnia a tibeti gyorsírást és a nyelvtant magas szinten. Beszéli, írja, olvassa és érti a nyelvet.

♦ *Hány tanuló jár jelenleg ide?*

Több mint száz. Amikor a tanulmányaimat kezdtem, az iskola csak szerzeteseket fogadott. Ma már laikus férfiak és nők előtt is nyitva áll a kapu. A szerzetesek beismerés szertartását, és néhány, csak szerzetesek és apácák számára látogatható programot kivéve, gyakorlatilag mindenén részt vehetnek.

A mi időnkben az említetteken kívül nem voltak más tárgyak, de mostanság a modern tudomány eredményeit is oktatják. Van számítástechnika és angol nyelv. Úgy tudom, a laikusok oktatják a számítógép kezelést, és munkájuk mellett tanulnak. Ez igen nagy változás a múlthoz képest. Akkoriban egyetlen számítógépünk sem volt. Ma, ha jól számoltam, legalább tíz van. Az intézet gondoskodik a programok beszerzéséről és világi tibetiek is bejárhatnak, hogy megtanulják a számítógép használatát.

Az oktatás viszont követi a hagyományokat. Vasárnap kivételével minden nap másfél órás tantermi oktatás van, mellette viták. Ha a teljes képzés után valaki más hagyományok szövegeivel is meg akar ismerkedni, akkor az iskola a Kagyü-, a Szákja- vagy a Nyingma rendekből tanárokat hív, illetve a tanuló maga megy másik intézetbe. Ottlétemkor néhány tanuló éppen a Dharamszalához közeli, Kagyü felekezethez tartozó, terjedelmében is hatalmas kolostorba indult továbbtanulni. Biztos vagyok benne, hogy aki komoly elkötelezettséggel akarja tanulni a buddhista filozófiát, annak kiváló lehetőség ez az iskola. Tanítanak tibeti nyelvtant, de a beszélt tibeti nyelvet nem oktatják, ezért akit ez érdekel, annak először ajánlatos a tibeti nyelvet valahol megtanulnia, máskülönben nem tud részt venni a tibeti nyelven folyó oktatáson és vitákon. Komoly elszántság nélkül ezt azonban nem könnyű megvalósítani.

Új fejlemény, hogy ma már nyugati emberek is rendelkeznek gese fokozattal. Ha valaki minimum tizenöt éven át buddhista iskolában tanul, akkor erre lehetősége nyílik. A gese fokozat a kolostorokban elérhető legmagasabb végzettség. Mindamellet óvatosságnak kell lenni ezzel a titulussal, mert a „gese” általános fogalom, ami alatt egymástól jelentősen eltérő szinteket értenek. A nyugatiak azt gondolják, hogy minden gese magasan képzett tudós, ami tévedés. Ha valaki azt mondja, hogy ő gese, akkor az még egyáltalán nem

jelenti, hogy elegendő ismerettel rendelkezik. Azt hiszem ez annak a sajátos rendszernek a következménye, amely sok-sok évszázaddal ezelőtt jött létre Tibetben, és azóta is működik. Van, hogy valaki tanul egy keveset, és még ha nem is tud sokat, átmegy egy nagyon könnyű vizsgafélén, ezzel megszerzi a *gese* címet. Véleményem szerint egyedül csak a *lharampa* fokozattal rendelkezők a valódi *gesék*. Mögöttük valóban komoly tudás áll. Hosszú tanulás után a rendkívül nehéz vizsgáikat nem egyetlen helyen, hanem más nézeteket képviselő nagyobb kolostorokban is le kell tenniük, és csak ezután kaphatják meg ezt a címet. Ezért van nagyon kevés belőlük. E fokozatot kivéve, a különböző neveken ismert sok-sok *gese* valamilyen leegyszerűsített eljárás végeredményeként lett azzá, aki. Minősítéseiket nem is nevezném vizsgáknak, és nem is hiszem, hogy tőlük kellene tanulni. A cím tehát ne tévessen meg senkit, mert nem biztos, hogy hordozójuk valódi ismeretekkel rendelkezik, sőt sokuk szinte semmit sem tud.

A változás jele az is, hogy ha valaki kolostorban akar tanulni, de nem tetszik neki a kolostori élet, megteheti, hogy az épületen kívül él. Saját maga döntheti el, hogy számára mi a megfelelőbb, és ha akarja, csak az órákra jár be. Ugyanígy lehetősége van arra is, hogy bármikor másik kolostorba menjen tanulni. Ha pedig nem akar tovább szerzetes lenni, a szabadsága ezen a területen is fennáll. Ha egy szerzetes a gyökérfogadalmát megtöri, ami által világi emberré lesz, rendszerint csak annyit mond: „Befejeztem, már nem vagyok szerzetes”, és azután úgy él, mint más világi ember. Felesége lesz és családja. Erre nagyon sok példa van. Semmilyen lelki nyomást vagy kényszert nem gyakorolnak vele szemben. Nem mondják, hogy „...meg kellene gondolnod”. De amíg valaki a kolostoron belül él, addig megfelelőbb, ha szerzetes marad.

♦ *Van úgy, hogy valaki visszatér?*

Többször ez nem lehetséges. Legalábbis én még egyetlen olyan emberrel sem találkoztam, aki miután elhagyta a szerzetességet, újra visszatért volna. Mondjuk, lehet szerzeteshez hasonló, aminek a részleteit itt nem mondhatom el, mivel a szerzetességről világi embereknek nem beszélhetünk. Bizonyos feltételek megléte esetén pedig mód van a szerzetesi fogadalom újra letételére. Általánosságban szólva, ez lehetséges, de a valóságban nagyon ritkán történik ilyen. Többségében ez nem is megengedhető, azt követően, ahogyan ezek az emberek megszegték a fogadalmukat, és ahogyan laikusokká váltak. Szóval vannak olyan helyzetek, amelyek után már nem könnyű ismét szerzetesnek lenni. Amúgy mindenki teljesen szabadon dönt. Aki szerzetes vagy apáca akar lenni, minden további nélkül megteheti, aki nem akar az lenni, felhagyhat vele. Ez sem olyan szigorú tehát, mint ahogyan itt nyugaton gondolják.

Például az én osztályomban a huszonöt szerzetesnek legalább a fele kilépett és családot alapított.

♦ *Úgy hallottam, sok nyugati tanuló hamar elhagyja az iskolát...*

Nem az összes, de néhány valóban egy-két év után elmegy. Talán esetükben ez családi vagy a munkájukkal kapcsolatos okok miatt történik.

Tény persze, hogy a dharamszalai körülmények és lehetőségek, az említett korábbi szigorúan betartott előírások, illetve szokások fellazulása ellenére is sokban különböznek az itteniekétől. Komoly elkötelezettség nélkül nehezen elképzelhető, hogy egy nyugati ember képes ott élni és tanulni. Talán turista-ként egy-két hétig, netán néhány hónapig el lehet odakinn, de hosszabb ideig semmiképpen sem. A szállás például nem olyan kényelmes, mint ahogyan a nyugatiak megszokták a hazájukban. Nincs fűtés. Akármilyen hideg van odakint, akár mínusz egy-két fok is lehet, csupán annyit tehetünk, hogy jobban felöltözünk. Meleg víz sem folyik a csapból. Jóllehet a mi időnkben a jelenleginél még sokkal egyszerűbb körülmények uralkodtak, nem éreztük, hogy ez probléma lenne. Minden időnkét tanulással töltöttük. Erre, és nem az ételre, italra, fűtésre koncentráltunk.

♦ *Miért nincs fűtés? Elektromos árammal megoldható lenne...*

Az irodában és a tanár szobájában fűtenek, de az elektromos fűtés nem eléggé hatékony, nem képes bemelegíteni a tanulók szobáit. Az ugyan elképzelhető, hogy néhány tanuló beszerez elektromos fűtőtestet, mindenki számára azonban ez nem lenne elégséges. Ma már sokan használnak gáz-rezsót, de mostani látogatásomkor még azt tapasztaltam, hogy központi fűtés továbbra sincs. Dacára a hidegnek, ez mégsem okoz problémát. Persze lehetséges, hogy miután itt megszoktam az állandó meleget, már kellemetlenül érezném magam odakint. A szerzetesek legnagyobb része azonban soha nem tapasztalt ilyen körülményeket, ezért őket a hideg nem zavarja. Így nőttek fel, és nem érzik, hogy ez probléma lehet. Télen Dharamszalában akár mínusz két-három fokra is lemegy a higanyszál, a vitákat ennek ellenére kinn, a szabadban tartják. A mi időnkben a védők meleg kabátban ülhettek, az opponensek viszont kabát nélkül, ujjatlan szerzetesi köpenyben álltak. Amikor kitódultunk az udvarra, mindenki azon igyekezett, hogy leülhessen. Mesélték, hogy Tibetben, ahol a filozófiai vitákat szintén a szabadban tartották, egyesek kézfeje a nagy hidegtől megrepedt és vérzett. Ők oda sem figyeltek erre, annyira élvezték az eseményt. Bár manapság ilyen nemigen történik, vita közben mi sem éreztünk fáradságot vagy fájdalmat. Utána azonban minden probléma előjött.

Mivel a tél nagyon hideg, a tanítás 45 napig szünetel. Azt hiszem, ebben is különbözik egymástól a kinti és az itteni rendszer. Mi, a kolostorokban

a legrosszabb időjárási viszonyok idején megyünk szabadságra, mivel a téli évszakban nem tudunk tanulni. Annak idején a téli szünetben bejártuk Dharamszala környékét, meglátogattuk szüleinket, családtagjainkat és a barátainkat. Esetenként csak pihentünk, televíziót néztünk. Manapság a vakáció időszakában a szerzetesek turistákként utazgatnak az országban, elzárándokolnak a szent helyekre, amelynek költségét az egy éven át összegyűjtött pénzükből fedezik. Nyugaton az emberek a legjobb időben vakációznak. A kolostorban ez elképzelhetetlen. A legkellemesebb időszakban vagyunk a legeredményesebbek, ezért intenzíven tanulunk.

Az anyagiakat illetően a nagy kolostorok döntően önmagukra támaszkodnak. Saját mezőgazdasági termelést folytatnak, ahol a szerzetestanulók dolgoznak, természetesen a tanulás mellett. Ezenkívül külső támogatók és állandó szponzorok vannak. A dharamszalai iskolának azonban nincs saját gazdasága. Kezdetben Öszentsége, a Dalai Láma saját hivatala működtette. Szerintünk a menekültek között a tibetiek a legsikeresebbek a saját maguk ellátása és megszervezése terén. A tibeti kormányt a maga hatvan-hetven tagjával, valamint a nyolc vagy kilenc országban működő kormányhivatalokat – köztük a magyarországi Tibet Házat is – a tibeti kormány Gazdasági Minisztériumának helyi és külföldi vállalkozásai és sok-sok ember felajánlása és adománya tartja fenn. Ebből a pénzből finanszírozták akkoriban az iskolánkat is. A tanítás mindegyikünk számára ingyenes volt, sőt minden hónapban még zsebpénzt is kaptunk. Így tudtunk fogpasztát, szappant és néhány szükséges ruhaneműt vásárolni. A szótárunk egyetlen funkciója az volt, hogy oda dugtuk a pénzünket. A jelenlegi mintegy száz itt tanuló közül harmincan-negyvenen saját magukat finanszírozzák, ami azt jelenti, hogy fizetniük kell a szállásért és az étkezésért. A többieknek külföldi és tibeti támogatóik vannak. Tibetben és Indiában szokás, hogy az imáért folyamodók pénzt adományoznak, ami támogatásnak minősül. Amúgy nagyon olcsó a tanulás. Ha egy tibeti befejezi a tizedik évet, akkor a tanulása ingyenessé válik. A nem tibeti diákoknak is ingyenes a tanítás, de nekik a szállásért és ellátásért tíz-tizenöt dollárt kell fizetniük havonta.

- ♦ *Ebben benne van a fűtés is... A tréfát félretéve, nem arról van esetleg szó, hogy a hagyomány részét képezik a fizikai kényelmetlenségek?*

Nem hiszem. Bár tény, hogy mi úgy gondoljuk, tanulni egyszerű életvitel mellett lehet igazán. Az egyszerű életvitel jelentőségére a Buddha hívta fel a figyelmet, ami azt jelenti, hogy a gyakorlónak kerülnie kell a nyomasztóan szegényes állapotokat, amikor nincs enni és innivalója, de úgyszintén kerülnie kell a luxuskörülményeket, amikor a szükségesnél jóval több áll a rendelkezésére. Mindkettő szélsőség. A megoldás a középút megvalósítása

az életvitelben. Ez a tanítás természetesen befolyással volt az életmódunk kialakítására. Szükségünk van elegendő ételre, italra, gyógyszerre és fedélre a fejünk felett, de túlzások nélkül. Manapság, legalábbis ebben az iskolában, nem hiszem, hogy bármi probléma felvetődne a megélhetéssel kapcsolatban, hiszen ahogy mondtam, nagyon olcsó a tanulás.

♦ *Hányan vannak egy kolostori szobában?*

Ez a helyiség befogadóképességétől függ. Van olyan kicsi szoba, ahová nem fér be két ágy, ezért itt csak egy ember van. Többnyire azonban a szobák két vagy három ágyasok. A szobatársak jól megférnek egymással. Amikor még hallgató voltam, mindig tartottunk valamennyi élelmiszert a szobánkban, zöldséget és húsokat, és amikor nem ízlett a kolostori ellátás, a petróleumfűzőnkkel elkészítettük magunknak. Sokat segítettünk egymásnak, megbeszéltük a problémákat, különféle elképzeléseket vitattunk meg. Néha közösen elmentünk étterembe, ettünk, ittunk, természetesen nem alkoholt. Az alkoholt és a cigarettát a kolostorokban szigorúan tiltják. A szerzetesek között nem is igen akad olyan, aki ezekkel élne. A buddhizmusban ismertetik a cigaretta tudatot megzavaró és szennyező hatását, ezért az elkorcsosulás egyik jelének tartjuk. Érdekes lehet talán ezzel kapcsolatban, hogy míg a tibeti buddhizmus egyértelműen tiltja, addig a téraváda hagyomány szemet huny a cigarettázás felett. Legalábbis így hallottam. Ennek a hagyománynak a követői állítólag imádkozás közben is fűjják a füstöt. Én azt hiszem, hogy a cigarettázással szemben a legfontosabb érv az egészségkárosító hatása.

♦ *Az utcákon és éttermekben dobozos coca-colát iszogató szerzeteseket lehet látni a filmekben...*

Igen, ez teljesen megszokott dolog. Néha, amikor nem ízlett a kolostorban kapott étel, ketten-hárman átmentünk egy étterembe és ott ettünk. Máskor uszodába mentünk vagy egy nagyobb térre – ami a hadsereghez tartozott – és ott futballoztunk, kosárlabdáztunk, egyesek kriketteztek.

♦ *Vannak szerzetesek, akik autót vezetnek, motoroznak...*

Ez így van. Egyesek Nike és Adidas cipőkben járnak, néhány szerzetesnek értékes órája van, de azért ez mégsem általános. Az ilyen dolgok viselését nem korlátozzák, mert a lényegen nem változtat, hiszen mindenkin szerzetesi ruha van. Ahogyan senki sem kényszeríti a benntlakókat arra, hogy ott egyenek. Aki nem szereti az ottani konyhát, az étterembe megy. Bár manapság már az étel igen ízletes, ez eléggé megszokott. Akik nem láttak valódi kolostori életet, ilyenekre nem gondolnak. Minden valószínűség szerint ez része az elkorcsosulásnak, de ne felejtsetek el, hogy ezeken a helyeken még mindig tisztán őrzik a Tant és a hagyományos tanítási-nevelési módszereket.

♦ *Tarthatnak állatokat a szerzetesek és az apácák?*

Ahány kolostort láttam idáig, ott mindig kutyák is voltak. De nem azért, mert a szerzetesek tartották őket, hanem mert a kutyák odamentek, és aztán nem akartak továbbállni. Ezek úgynevezett utcai kutyák. Indiában megszámlálhatatlanul sok kutya van, és majdnem mindegyikük utcai, azaz kóbor kutya. Nyugaton a kutyáknak tulajdonosaik vannak, ha meg elkóborolnak, akkor befogják őket. Szóval a kutya nem hiánycikk Indiában. A kolostorokban enni adnak nekik, valamelyest gondoskodnak róluk, ennek fejében aztán nem lehet megszabadulni tőlük, amiből néha igazi problémák származnak, mert a túl sok kutya rettenetesen zavaró. Éjjelente ugatnak és vonyítanak. Sokszor riad fel az ember az álmából a szörnyű lármára. Ezenkívül betegségeket is terjesztenek, köztük a leprát. Úgyhogy időről-időre a mi kolostorunkban autóra rakták az ott lévő állományt és három-négy órai út után kirakták őket valahol. De lassan mindig újra benépesült az udvar. A feleletem tehát az, hogy a kolostorok sokat bajlódnak a kutyákkal.

Visszatérve a kolostori élet változásaira, a mi időnkben az épületben volt egy fekete-fehér televízió – ma már természetesen színes televízió van –, amit a tanulási időszakban csak vasárnap nézhettünk, a téli szünet idején pedig bármikor. Ilyenkor moziba is jártunk. Rengeteg akció filmet vetítettek, és mi főleg ezeket kedveltük. A Rambót, a Ragadozót, a kunfu akciófilmet és hasonlókat. Nagyon élveztem őket.

♦ *Hogyan fér össze a békés lelkülettel, hogy valaki Rambó filmeket néz?*

Ezek csak filmek, semmi több! Annak idején megtörtént, hogy egy híresebb indiai filmet mindenképp meg akartunk nézni a tévében, de azt az éppen szokásos napi vita idején vetítették. Ilyenkor összegyűltünk, kiválasztottunk magunk közül két-három képviselőt, akik előadták a problémát a kolostor vezetőjének, megkérve arra, hogy törölje a vitát, és engedélyezze a televíziózást. Volt, hogy azt mondta: „Jó, legyen”. Ilyenkor rettentően boldogok voltunk és rohantunk a terembe. Aki látta a Kupa című filmet*, annak tudnia kell, hogy a feldolgozott történet nem kitaláció. Ugyanezt csináltuk mi is. Nyugaton gyakran azt képzelik, hogy a tibeti kolostorokban a szerzetesek mást sem tesznek, csak imádkoznak, tanulnak és meditálnak. Ez nagy tévedés. A valóság a Kupa című filmben látható. Természetesen a szerzetesek tanulnak, vitáznak, imádkoznak és meditálnak, de ugyanakkor a világot is látni kívánják. Érdeklő őket a futball, a mozi. Nem azt mondom, hogy ez minden kolostorra igaz, de a legtöbbre igen, mivel a kolostorok többsége ma már azokkal a fiatal szerzetesekkel van tele, akik a mai oktatás-

* The Cup. (Magyar címe: A Kupa – Isteni játék.) Ausztrál-bhutáni film. Rendezője: Khjence Norbu. 1999. Megj. A butáni születésű Khjence Norbut, teljes nevén Dzongszár Dzsamjang Khjence Rinpocset, hét éves korában Öszentsége Szákja Trizin a Khjence (*mkhyen brtse*) leszármazási lánc harmadik megtestesüléseként (tib.: *sprul sku*) ismerte fel.

rendszeren, a mai világra kitekintve nőttek fel. Miközben a kolostorokban a hagyományokhoz hűen nevelik őket, érdeklődnek a modern világ iránt. Ezt senki sem akadályozhatja meg.

Hogy mekkora a különbség a régi és az új világ között, azt talán a nagyon idős, tibetből jött szerzetesekkel tudnám a leginkább érzékeltetni, akik a külső dolgokról szinte semmilyen ismerettel nem rendelkeztek. Amikor például két-három éjjel nyugati filmeket néztünk a televízióban, a képek alapján valamelyikük megkérdezte: „A nyugatiak éjjel nem szoktak aludni?” Máskor, télen, egy olyan film vetítésekor, amelyben emberek fürödtek, az egyik idős szerzetes csodálkozva kérdezte: „Ők nem fáznak ilyenkor?” A fiatal szerzeteseknek persze ezek kiváló alkalmat szolgáltatottak „alkalmazott tréfák”-ikhoz. Erről röviden annyit, hogy abban a kolostorban, ahol Nepálban éltem, kétszer egy héten televíziót néztünk, általában a hétvégeken, este. Néhány idős szerzetes is bejött, de ők nem értették a nyelvet, ezért néha adás közben elaludtak. Egyszer az egyik fiatal szerzetes kis papírdarabkákat ragasztott az alvó szerzetes szemüvegére, és amikor az felébredt, riadtan kérdezte: „Mi történt a világítással?” Az ilyen tréfák teljesen természetesek voltak, és úgy hívtuk őket, hogy „alkalmazott tréfa”. Néha nagyon erőre és kellemetlenre sikeredtek. Napközben és este, tanuláskor és azon kívül, ment a „tréfálkozás alkalmazása”. De senki sem volt mérges emiatt. Nem számított, hogy mennyire volt fájdalmas. A következő alkalommal a kárvallott használta ki a lehetőséget. Néhány szerzetes, aki eredetileg nem jeleskedett észbeli képességével, az évek során nem annyira a filozófiai tanulmányok, mint inkább a gyakorlatban alkalmazott tréfái terén csillogtatta eszességét.

Ami pedig a tibeti hétköznapi embereket illeti, sokat elmond életszemléletükről, hogy szólásmondásaik nagy részében a buddhista tanítás közvetlenül vagy közvetve felismerhető. Különösen az idősebb generációt mélyen átítatja a buddhizmus szelleme. Bár a tibeti családok nagy része kevésbé iskolázott és az emberek többségének a buddhizmusról nincsenek igazán mély ismereteik, mégis a gondolkozásukat alapvetően ez határozza meg. A gyermekeiket szakadatlan nevelésben részesítik, elmagyarázzák, hogy miként végezzék a leborulásokat, és így tovább. A nyugatiak számára, akik Indiában vagy Nepálban tibeti közösségeket látogatnak meg, azonnal szembetűnnek a saját, és a tibetiek neveltetése és életstílusa közötti jelentős különbségek. A tibetiek sokkal csendesebbek, többet pihennek, nem bonyolítják az életüket. Őszentsége, a Dalai Láma amikor erről kérdezik, azt szokta mondani: „Hogy a tibetiek békésebbek és nyugodtabbak az nem amiatt van, mert más ételeket esznek. Ennek nem a campa és nem a tibeti tea az oka. De még csak nem is az eltérő testalkatuk vagy a nemzetiségük. Az ok, hogy a buddhizmus sok-sok

generációkon át mélyen belénk ivódott.” Tárgyaikat és életkörülményeiket nézve a tibetiek nagyon szegények. Hűtőszekrény, televízió, telefon vagy az itt széles körben elterjedt központi fűtési rendszer luxusnak számít. Ilyenre a legtöbbször nem is gondolhat, de – és ez a lényeg – nem érzik a hiányukat. Nyugodtan és békésen élnek, ezek nélkül is. Tény, hogy manapság a különböző külső hatásoknak erőteljesen kitett új generációban már változások figyelhetők meg. A zenében is megjelentek az új irányzatok, de a tibeti szólások, énekek és imák még ma is döntően a buddhizmus szellemét tükrözik.